

Przystanek historia

<https://przystanekhistoria.pl/pa2/tematy/zbrodnie-sowieckie/73106,Niemi-swiadkowie-wielkiej-historii-Straznic-e-Batalionu-Korpusu-Ochrony-Pogranicz.html>

Budynek byłej strażnicy w Krejwianach; stan z sierpnia 2019 r. Fot. ze zbiorów Autora

ARTYKUŁ

Niemi świadkowie wielkiej historii. Strażnice Batalionu Korpusu Ochrony Pogranicza „Sejny”

OKRES HISTORYCZNY

(1922-1939) II Rzeczpospolita (1939-1945) II wojna światowa

Autor: JAN NIKOŁAJUK 29.08.2020

Kiedyś ochraniały granice II Rzeczypospolitej, potem przechodziły w ręce sowieckie i niemieckie, a po II wojnie światowej służyły Wojskom Ochrony Pogranicza. Dziś wiele dawnych strażnic Batalionu KOP „Sejny” popada w

ruinę.

Na północnej rubieży Sejneński batalion KOP, utworzony w marcu 1926 r. jako 24. Batalion KOP w Sejnach, wszedł – w ramach trzeciego etapu tworzenia całej formacji¹ – w skład 6. Brygady KOP w Wilnie. W październiku 1930 r., podczas reorganizacji Korpusu, został przemianowany na Batalion KOP „Sejny” i pod tą nazwą przetrwał do 1939 r. oraz wziął udział w działaniach wojennych. Jego podstawowym zadaniem była ochrona granicy z Litwą o długości 145,65 km od trójstyku granic: polskiej, litewskiej i niemieckiej (z Prusami Wschodnimi) w rejonie wsi Grzybina na zachodzie do znaku nr 286 w gminie Wołowiczowce (dziś na Białorusi) – na wschodzie².

Kierując się zasadami strategii i dowodzenia, podzielono siedziby KOP na trzy typy: strażnice obliczone na połowę plutonu, oddalone od siebie o ok. 4 km; odwód kompanijny, mieszczący pluton; kompleks batalionu, w którym mieściły się: kompania, pluton łączności, kompania karabinów maszynowych i drużyna dowódcy batalionu.

Każdy batalion był podstawową jednostką organizacyjną KOP – samodzielną pod względem taktycznym i administracyjnym. Dowódca odpowiadał za ochronę powierzonego mu odcinka, wyszkolenie żołnierzy i pododdziałów oraz za gospodarkę materiałowo-żywnościową³. Kompanie graniczne, rozlokowane wzdłuż przydzielonych im odcinków, dysponowały strażnicami w pobliżu granicy. Etatowo każda kompania liczyła 175 żołnierzy (4 oficerów i 171 podoficerów oraz szeregowych) i składała się z 3 plutonów po 54 żołnierzy, a każdy pluton – z 4 drużyn. Przy dowództwie kompanii stacjonował również pluton odwodowy, stanowiący element manewrowy dowódcy kompanii.

Kompanią graniczną dowodził oficer (etatowo w stopniu kapitana), którego rolą było regulowanie służby granicznej w strażnicach i plutonach, a także utrzymanie porządku i dyscypliny w pododdziałach oraz współpraca z lokalnymi władzami.

W chwili powstania batalion sejneński składał się z drużyny dowódcy batalionu, 4 kompanii oraz plutonów

karabinów maszynowych i łączności. Zgodnie z etatem, powinien był liczyć 805 żołnierzy, w tym 25 oficerów⁴. Ochrona granicy spoczywała na 3 kompaniach, których dowództwa stacjonowały w Wiżajnach, Hołnach Wolmera i Kaletach (dziś na Białorusi). Po kilku reorganizacjach od 1931 r. batalion tworzyły: stacjonujące w Sejnach dowództwo, kompania odwodowa, szkolna kompania strzelecka, kompania karabinów maszynowych, plutony gospodarczy i łączności oraz 4 kompanie graniczne.

Nazwa kompanii	Podległe strażnice	Szerokość ochranianego odcinka granicy (km)	Numery znaków granicznych
1. kompania graniczna „Wiżajny”	Grzybina, Sudawskie, Wiągrany, Kupowo	40,300	0-80
4. kompania graniczna „Puńsk”	Gromadziszki, Krejwiany, Poluńce, Borysówka	34,852	81-144
2. kompania graniczna „Hołny Mejera”	Hołny Mejera, Hołny Wolmera, Budwieć	26,003	145-197
3. kompania graniczna „Kalety”	Stanowisko, Jelinki, Studzianka, Cotta, Igorka	44,500	198-286

**Dyslokacja kompanii granicznych
Batalionu KOP „Sejny” w czerwcu
1934 r.**

Dyslokacja kompanii granicznych Batalionu KOP „Sejny” w czerwcu 1934 r.⁵

Dyslokacja pododdziałów batalionu uległa do 1939 r. tylko niewielkim zmianom, spowodowanym wybudowaniem nowych obiektów dla pododdziałów stacjonujących w pobliżu granicy. W styczniu 1936 r. strażnicę z Grzybiny przeniesiono do Burniszek, a w listopadzie kolejnego roku dowództwo 1. kompanii granicznej – z Wiżajn do Rutki-Tartaku (jednocześnie przemianowano ją na 1. kompanię graniczną „Rutka-Tartak”).

Numer kompanii	Miejsce stacjonowania dowództwa	Siedziby strażnic
1	Rutka-Tartak	Burniszki, Sudawskie, Wiągrany, Kupowo
4	Puńsk	Gromadziszki, Krejwiany, Poluńce, Borysówka
2	Hołny Wolmera	Hołny Mejera, Hołny Wolmera, Budwieć
3	Kalety	Stanowisko, Jelinki, Studzianka, Cotta, Igorka

**Dyslokacja kompanii granicznych
Batalionu KOP „Sejny” w czerwcu
1938 r.**

Dyslokacja kompanii granicznych Batalionu KOP „Sejny” w czerwcu 1938 r.⁶

Pionierskie czasy

O skuteczności działań Korpusu decydowało między innymi zakwaterowanie. W powstających strażnicach panowały na ogół prymitywne warunki: bardzo często mieściły się one w ziemiankach lub w domach prywatnych odziedziczonych po poprzednich formacjach granicznych. Podjęto zatem decyzję o budowie nowych obiektów, jednak rozmiar przedsięwzięć był w poszczególnych latach różny, zależał bowiem od możliwości finansowych.

Siedziby KOP powstawały według specjalnych projektów. Kierując się zasadami strategii i dowodzenia, podzielono je na trzy typy: strażnice obliczone na połowę plutonu, oddalone od siebie o ok. 4 km; odwód kompanijny, mieszczący pluton; kompleks batalionu, w którym mieściły się: kompania, pluton łączności, kompania karabinów maszynowych i drużyna dowódcy batalionu.

Ponieważ KOP nie posiadał początkowo organu wykonawczego do realizacji planowanych prac, patronat nad przedsięwzięciem objęło Ministerstwo Robót Publicznych. Wykorzystano istniejącą strukturę Budowy Domów Urzędniczych w Województwach Wschodnich w Brześciu nad Bugiem (dziś: na Białorusi), a po zlikwidowaniu tamtejszej komórki, dowództwo Korpusu powołało we wrześniu 1930 r. własne Szefostwo Budownictwa KOP, które rozpoczęło pracę w kwietniu następnego roku.

**Budynek byłej strażnicy w
Poluńcach; stan z lipca 2018 r.
Fot. ze zbiorów Autora**

Również sejneński batalion borykał się z problemami lokalowymi. W miasteczku nie było obiektu zdolnego pomieścić dowództwo i pododdziały odwodowe. Problem rozwiązano częściowo poprzez dzierżawę prywatnych nieruchomości.

W pierwszym okresie tylko niewielka liczba dowództw kompanii i strażnic zajmowała obiekty należące do Skarbu Państwa – większość musiała korzystać z budynków dzierżawionych od osób prywatnych. Z czasem sytuacja się poprawiła.

W ciasnych domach, na folwarkach...

Dowództwo batalionu stacjonowało w dawnym klasztorze Dominikanów, z którego władze pruskie wygnały zakonników w 1804 r. Również w centrum miasta, przy pl. św. Agaty, rozlokowano kompanię odwodową, mniejsze pododdziały (samodzielne plutony) i batalionową spółdzielnię spożywców. Zajmowały one piętro w murowanym dwukondygnacyjnym budynku (na parterze mieścił się Sąd Grodzki) oraz drewniany jednopiętrowy tzw. Dom Napoleona rodziny Sitków. Warunki pogorszyły się po pożarze, który w styczniu 1935 r. strawił część tego drugiego budynku⁷. Po przeciwnej stronie placu, naprzeciw plebanii przy bazylice Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny, w murowanym jednopiętrowym budynku znajdowało się kasyno batalionowe.

Kompania szkolna ulokowała się w dużym drewnianym domu tuż za rzeką Maryczą po lewej stronie ul. Napoleona. W pobliżu znajdowały się piekarnia i łaźnia. Dwa drewniane budynki przy drodze do Suwałk zostały zajęte przez kompanię karabinów maszynowych oraz stołówkę dla kadry oficerskiej (dom rodziny Melonów). Tabory i magazyny stacjonowały w folwarku przy drodze do Smolan⁸.

Nie rozwiązano jednak w ten sposób wszystkich problemów, gdyż pododdziały były rozproszone na terenie miasteczka, a w kwaterach panowała ciasnota. Dlatego też po kilku latach w Dowództwie KOP w Warszawie zapadła decyzja o postawieniu koszar – na północno-zachodnich obrzeżach Sejn, na północ od drogi do Suwałk. Gdy placówka była już gotowa, lokale wcześniej zajmowane przekazano komisyjnie właścicielom⁹.

Nie lepiej przedstawiała się sytuacja lokalowa w pododdziałach granicznych. W pierwszym okresie tylko niewielka liczba dowództw kompanii i strażnic zajmowała obiekty należące do Skarbu Państwa – większość musiała korzystać z budynków dzierżawionych od osób prywatnych. Z czasem sytuacja się poprawiła. W miarę możliwości finansowych KOP adaptowano placówki otrzymywane od Skarbu Państwa i stawiano nowe. Część strażnic, m.in. w Stanowisku, Studziance i Kupowie, wzniesiono według jednego projektu opracowanego dla Korpusu.

**Budynek byłej strażnicy w
Krejewianach; stan z sierpnia 2019**

r.Fot. ze zbiorów Autora

Pod trzema okupacjami i dziś

Budowę koszar przy drodze do Suwałk zakończono na początku 1935 r. Jako pierwsze przeniosły się tam w drugiej połowie lutego kompania karabinów maszynowych i pluton gospodarczo-kwaterunkowy. Potem przyszła kolej na pluton łączności, a na początku marca – na kompanię odwodową. Zasiedlanie koszar zakończono 12 marca, urządając zarazem wartownię i areszt oraz zakładając instalacje wodno-kanalizacyjne i elektryczne. Pierwszym komendantem koszar został dowódca kompanii odwodowej kpt. Włodzimierz Chrzanowski¹⁰.

Batalion KOP „Sejny” ppłk. Michała Osmoli przesunięto do Suwałk 5 września 1939 r., gdzie pod jego komendą utworzono zgrupowanie do obrony tzw. występu suwalskiego. W sejneńskich koszarach pozostały tylko służby dyżurne i porządkowe, jednak i one na początku trzeciej dekady września musiały się ewakuować przed nadciągającymi wojskami sowieckimi, które 24 września urządziły tam m.in. więzienie dla polskich żołnierzy.

Po wycofaniu się Sowietów z Suwalszczyzny – na mocy układu regulującego przebieg linii demarkacyjnej między Rzeszą Niemiecką a ZSRS z 28 września 1939 r. – koszary 13 października zajęli Niemcy. W ręce sowieckie budynek dostał się ponownie w 1944 r., gdy Armia Czerwona wkraczała na ziemie polskie i zaprowadzała okupacyjne rządy. W kolejnych latach – do 1956 r. – stacjonowały tam oddziały Wojsk Ochrony Pogranicza oraz 57. Pułk Piechoty.

Po opuszczeniu obiektu przez wopistów przeniesiono do niego liceum ogólnokształcące, a w 1963 r. otwarto tam również Szkołę Podstawową nr 2. Obecnie w budynku przy ul. Łąkowej 1 znajduje się siedziba Zespołu Szkół Ogólnokształcących w Sejnach¹¹.

W przedwojennym kasynie batalionowym przy ul. Zawadzkiego 3, w domu rodziny Pietruszkiewiczów, znajdowało się w czasie wojny niemieckie kasyno wojskowe. W 1948 r. Skarb Państwa przejął dom i ulokował

w nim liceum ogólnokształcące. Obiekt jest w bardzo dobrym stanie i dziś mieści się w nim Biuro Powiatowe Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa¹².

Murowany jednopiętrowy dom przy ul. Piłsudskiego 35 w pobliżu synagogi – dawną Izbę Chorych Batalionu KOP „Sejny” – władze miasta przeznaczyły po wojnie na lokale komunalne.

**Straż pożarna Batalionu Korpusu
Ochrony Pogranicza "Sejny". Ze
zbiorów Narodowego Archiwum
Cyfrowego**

Batalion KOP „Sejny” przesunięto do Suwałk 5 września 1939 r., gdzie pod jego komendą utworzono zgrupowanie do obrony tzw. występu suwalskiego. W sejneńskich koszarach pozostały tylko służby dyżurne i porządkowe, jednak i one na początku trzeciej dekady września musiały się ewakuować przed nadciągającymi wojskami sowieckimi.

Jedyna czynna strażnica Korpusu

Na początku 1935 r. zapadła decyzja o powstaniu siedziby dowództwa kompanii granicznej w Rutce-Tartaku

i przeniesieniu do niej dowództwa 1. kompanii granicznej z Wizajn. Od mieszkańca Rutki-Tartaku odkupiono działkę położoną w zakolu rzeki Szeszupy, między Rutką a Foluszem, i w 1936 r. przystąpiono do prac, które trwały do jesieni kolejnego roku. Gotowy obiekt, składający się z budynku głównego, stajni i magazynu uzbrojenia, został przejęty w imieniu KOP w listopadzie 1937 r. przez kwatermistrza batalionu kpt. Michała Fijałka¹³. Budynek główny, wzniesiony w hołdzie marsz. Józefowi Piłsudskiemu w kształcie połączonych liter „JP”, mieścił: dowództwo kompanii, pluton odwodowy, kuchnię, stołówkę i mieszkania dla części kadry. Oddział sowiecki zagarnął cały kompleks 27 września 1939 r., ale już 1 października – na mocy wspomnianego porozumienia między Rzeszą Niemiecką a ZSRS z 28 września 1939 r. – opuścił Rutkę-Tartak. Strażnicę zajęli Niemcy, którzy urządzili tam posterunek żandarmerii¹⁴.

Po wojnie Skarb Państwa przejął kompleks i w 1945 r. zorganizował w nim szkołę. Od początku 1946 do 15 maja 1991 r. mieściła się tam strażnica WOP – w tym czasie budynek główny przeszedł kilka remontów, stajnię przerobiono na garaż, a magazyn uzbrojenia rozebrano w latach osiemdziesiątych w związku z budową bloku mieszkalnego dla kadry.

Od 16 maja 1991 r. miała tam swoją siedzibę Straż Graniczna, wchodząca w skład Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej (POSG) w Białymstoku. Minister spraw wewnętrznych Ludwik Dorn 20 lipca 2006 r. nadał placówce imię marsz. Józefa Piłsudskiego. Tablicę pamiątkową na ścianie frontowej odsłonięto 17 listopada 2006 r. podczas uroczystego apelu z udziałem weteranów KOP. Jest to jedyny w Polsce obiekt KOP nadal wykorzystywany do ochrony granicy państwowej¹⁵.

Hołny Wolmera i Krejwiany idą w ruinę

Murowany jednopiętrowy budynek wzniesiono w 1904 r. w majątku Hołny Wolmera jako gorzelnię dworską. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. stał się własnością Skarbu Państwa, który sprzedał go w 1928 r. Dowództwu KOP. Po adaptacji obiektu, do którego wiodła zachowana do dziś piękna klonowa aleja, znalazły w nim siedzibę dowództwo 2. kompanii granicznej i jej pluton odwodowy.

Po wojnie i po przekazaniu strażnicy przez Skarb Państwa 6. Oddziałowi WOP w Białymstoku zorganizowano tam w lutym 1946 r. strażnicę WOP nr 124. W Hołnach Wolmera znajdowały się wówczas budynki: główny oraz mieszkalny, kuchnia i stołówka, a także stajnia i wozownia.

Ponieważ w maju 1991 r. rozwiązano WOP, Starostwo Powiatowe w Sejnach w marcu 1992 r. przekazało Hołny Wolmera POSG w Białymstoku. Od tamtej pory obiekt wchodził w skład strażnicy w Sejnach i służył głównie jako miejsce zakwaterowania funkcjonariuszy służby kandydackiej. W związku z przygotowaniem do powiększenia Unii Europejskiej w 2004 r. o dziesięć państw, w tym o Polskę i Litwę, oraz przewidywaną zmianą statusu granicy między oboma państwami na wewnętrzną, w czerwcu 2003 r. budynek został zwrócony Starostwu Powiatowemu w Sejnach. Dziś stoi nieużywany i powoli niszczeje¹⁶.

Podobny los spotkał strażnicę w Krejwianach: duży drewniany, parterowy dom strażnicy oraz drewnianą łaźnię, stajnię i stodołę. Na teren posesji otoczonej szpalerem dębów, lip i klonów prowadziły dwie bramy. Część drzew, głównie dębów, przetrwała do dzisiaj, podobnie jak ogólny pierwotny układ z czasów użytkowania kompleksu przez KOP. Po wojnie całość przeszła w posiadanie prywatnych właścicieli. Na terenie opuszczonej od kilku lat posesji nr 26 stoją już tylko strażnica i łaźnia – obie są w złym stanie i grożą zawaleniem. Po innych budynkach ocalały tylko fundamenty.

Budynek byłego dowództwa kompanii w Hołnach Wolmera; stan z lipca 2018 r. Fot. ze zbiorów Autora

Strażnice na mieszkania

Obiekt w Poluńcach powstał w 1933 r. z przeznaczeniem na strażnicę graniczną KOP. Pierwotnie składał się z drewnianego parterowego budynku administracyjnego oraz murowanego – również parterowego – domu mieszkalnego z kuchnią i stołówką, a także ze stajni, stodoły, łaźni i piwnicy. Dookoła posesji posadzono dęby i lipy, których część można jeszcze podziwiać. Na początku 1946 r. kompleks, przekazany przez Skarb Państwa 6. Oddziałowi WOP w Białymstoku, przeznaczono na siedzibę powstałej w lutym 1946 r. strażnicy WOP nr 123. Po opuszczeniu go w 1956 r. przez WOP mieściła się tam do lat dziewięćdziesiątych szkoła podstawowa. Gdy ją rozwiązano, poszczególne budynki sprzedano prywatnym osobom. Kompleks zachował pierwotny układ, ale po trzech obiektach rozebranych w latach powojennych – stajni, łaźni i piwnicy – pozostały tylko fundamenty¹⁷.

Także zamieszkana jest dzisiaj położona kilkaset metrów od granicy z Litwą strażnica KOP w Stanowisku. Jej załoga stawiała krótko daremny opór oddziałowi sowieckiemu 24 września 1939 r.¹⁸ Wziętych do niewoli ośmiu żołnierzy KOP Sowieci rozstrzelali w pobliżu strażnicy. Po wojnie Skarb Państwa przekazał cały kompleks utworzonej w kwietniu 1946 r. strażnicy WOP nr 125, a w 1956 r. – po zlikwidowaniu strażnicy – przejęły go Lasy Państwowe. Urządzono w nim mieszkania dla pracowników leśnictwa, które najemcy wykupili w 2010 r. Do dziś przetrwały: budynek administracyjny, stajnia i stodoła. W pobliżu strażnicy stoi pomnik

poświęcony zamordowanym żołnierzom KOP¹⁹.

Wspomniane tu obiekty Batalionu KOP „Sejny” są dostępne i można je obejrzeć za zgodą właścicieli. Wycieczka szlakiem Korpusu wśród pięknych krajobrazów to miłe urozmaicenie pobytu na Suwalszczyźnie.

**Pomnik poświęcony żołnierzom
KOP ze strażnicy w Stanowisku.
Fot. ze zbiorów Autora**

Tekst pochodzi z numeru 11/2019 „Biuletynu IPN”

¹ J. Prochwicz, A. Konstankiewicz, J. Rutkiewicz, *Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939*, Warszawa 2003, s. 27–28. Ze względu na duże koszty powołania KOP jego rozwój rozłożono na trzy etapy. W pierwszym, rozpoczętym we wrześniu 1924 r., na bazie jednostek wojskowych sformowano dowództwo w Warszawie i 3 brygady. W ich składzie utworzono 10 batalionów piechoty i 10 szwadronów kawalerii. Do grudnia 1924 r. sformowano 1. Brygadę KOP w Zdołbunowie (dziś: na Ukrainie), 2. Brygadę KOP w Baranowiczach i 3. Brygadę KOP w Wilejce (obie miejscowości dziś na Białorusi). Jednostki te liczyły łącznie 305 oficerów, 854 podoficerów i 7994 szeregowych. Dodatkowo przystąpiono do formowania batalionu piechoty i szwadronu kawalerii. W drugim etapie – od lutego do marca 1925 r. – sformowano 4. Brygadę KOP w Czortkowie (dziś: na Ukrainie) i 5. Brygadę KOP w Łachwie (dziś: na Białorusi), w których skład weszło 9 batalionów piechoty i 9 szwadronów kawalerii. Ochronę granicy ze Związkiem Sowieckim powierzono ogółem 5 brygadam. Formację rozbudowano wówczas do stanu 17844 żołnierzy. W trzecim etapie, w 1926 r., powstała 6. Brygada KOP z dowództwem w Wilnie, której oddziały objęły ochroną granicę z Łotwą i Litwą. W składzie brygady na początku lipca 1927 r. została utworzona 6. Półbrygada KOP w Grodnie, złożona z 23. Batalionu KOP w Druskiennikach (dziś: na Litwie), 24. Batalionu KOP w Sejnach i 19. Szwadronu Kawalerii KOP w Olkienkach (dziś: na Litwie). W październiku 1927 r. do półbrygady włączono nowo powstały 29. Batalion KOP w Suwałkach. Dowódcą półbrygady został ppłk dypl. Mikołaj Bołtuć. Odpowiadała ona za ochronę granicy z Litwą na odcinku od rzeki Igorki (dziś na Litwie) na wschodzie do trójstyku granic: polskiej, litewskiej i niemieckiej (z Prusami Wschodnimi) w pobliżu wsi Grzybina na zachodzie oraz granicy z Prusami Wschodnimi na odcinku od tego trójstyku na północy do wsi Witówka na południu. W lipcu 1929 r. Półbrygada KOP w Grodnie została przekształcona w samodzielną Brygadę KOP „Grodno”. W jej skład nadal wchodziły bataliony w Suwałkach, Sejnach i Oranach (dziś: na Litwie) oraz szwadron kawalerii w Olkienkach.

² Archiwum Straży Granicznej w Szczecinie (dalej ASG), Dowództwo KOP, sygn. 177/148, Komunikat dyslokacyjny KOP, 7 VI 1934 r., k. 1–46; A. Ochał, *Korpus Ochrony Pogranicza (1924–1939)*, [w:] *Żołnierze Korpusu Ochrony Pogranicza i Straży Granicznej – ofiary Zbrodni Katyńskiej*, Warszawa 2016, s. 14–57; J. Nikołajuk, *Historia formacji granicznych na Suwalszczyźnie*, [w:] *Na straży granic Ojczyzny*, Rutka-Tartak 2017, s. 5–14. Batalionem dowodzili kolejno: ppłk Władysław Wicierzyński (III 1926 – IX 1929), mjr Władysław Seweryn (IX 1929 – II 1931), ppłk Jan Wójcik (II 1931 – XI 1937),

mjr Augustyn Swaczyna (XI 1937 – I 1939), ppłk Michał Osmola (II – IX 1939).

³ J. Prochwicz, A. Konstankiewicz, J. Rutkiewicz, *Korpus...*, s. 21.

⁴ Zarządzenie ministra spraw wojskowych gen. dyw. Władysława Sikorskiego w sprawie sformowania oddziałów KOP, 16 II 1925 r., [w:] *O Niepodległą i granice. Korpus Ochrony Pogranicza 1924–1939. Wybór dokumentów*, Warszawa – Pułtusk 2001, s. 50–65.

⁵ ASG, Dowództwo KOP, sygn. 177/148, Komunikat dyslokacyjny KOP, 7 VI 1934 r., k. 1–46.

⁶ *Ibidem*, sygn. 177/149, Komunikat dyslokacyjny Dowództwa KOP, 20 VI 1938 r., k. 1–90.

⁷ ASG, Batalion Graniczny „Sejny”, sygn. 180/38, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 7, 9 I 1935 r., k. 12–13.

⁸ W. Kowalski, *U polskich stoim granic... Opowieść o żołnierzach baonu KOP „Sejny”*, Suwałki 1999, s. 116–118, 138–139; A. Ochał, *Na litewskiej rubieży. Brygada KOP „Grodno” (1929–1939)*, Warszawa 2017, s. 223–224.

⁹ ASG, Batalion Graniczny „Sejny”, sygn. 180/38, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 46, 25 II 1935 r., k. 92–93; *ibidem*, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 54, 6 III 1935 r., k. 114–119.

¹⁰ *Ibidem*, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 26, 31 I 1935 r., k. 56; *ibidem*, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 46, 25 II 1935 r., k. 92–93; *ibidem*, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 54, 6 III 1935 r., k. 114–119; *ibidem*, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 59, 12 III 1935 r., k. 152–153; *ibidem*, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 93, 23 IV 1935 r., k. 207; W. Kowalski, *U polskich...*, s. 119, 233.

¹¹ <http://www.sp.sejny.pl/historia> [dostęp: 23 IX 2019 r.]; <https://wspolczesna.pl/liceum-ogolnoksztalce-im-szymona-konarskiego-będzie-wielkie-swieto-szkoly/ar/4892949> [dostęp: 23 IX 2019 r.].

¹² W. Kowalski, *U polskich...*, s. 138.

¹³ ASG, Batalion Graniczny „Sejny”, sygn. 180/40, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 208, 12 XI 1937 r., k. 637–639.

¹⁴ A. I. Matwiejew, *Prodołżajem prodwigatsia w głub biezujutnoj strany*, „Istocznik. Dokumenty ruskoj istorii” 1993, nr 3, s. 34–36; relacja Józefa Sokółowskiego, mieszkańca wsi Poszeszupie, 17 VIII 2017 r., archiwum autora.

¹⁵ J. Nikołajuk, *Historia strażnicy w Rutce-Tartak*, [w:] *Na straży granic...*, s. 15–17.

¹⁶ ASG, Batalion Graniczny „Sejny”, sygn. 180/38, Rozkaz dzienny dowództwa Batalionu KOP „Sejny” nr 142, 2 VII 1935 r., k. 312; *ibidem*, Brygada WOP Białystok, sygn. 74/5, Sprawozdanie miesięczne nr 2 dowództwa Oddziału WOP nr 6, 25 II 1946 r., k. 175–181; *ibidem*, Brygada WOP Białystok, sygn. 74/17, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli w 6. Oddziale WOP, 30 III 1946 r., k. 127–136; *ibidem*, Brygada WOP Białystok, sygn. 74/17, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli 26. odcinka Sejny, 30 V 1946 r., k. 172–180; *ibidem*, Brygada WOP Białystok, sygn. 74/32, Schemat rozmieszczenia zakwaterowania strażnicy 124 WOP, k. 172–173.

¹⁷ *Ibidem*, Brygada WOP Białystok, sygn. 74/17, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli 26. odcinka Sejny, 30 V 1946 r., k. 172–180.

¹⁸ Na rozkaz ppłk. M. Osmoli załoga strażnicy pozostała w obiekcie z zadaniem kierowania oddziałów polskich w stronę granicy litewskiej.

¹⁹ ASG, Brygada WOP Białystok, sygn. 74/5, Sprawozdanie miesięczne nr 2 dowództwa Oddziału WOP nr 6, 25 II 1946 r., k. 174–181; *ibidem*, sygn. 74/17, Sprawozdanie z przeprowadzonej kontroli 26. odcinka Sejny, 30 V 1946 r., k. 172–180; W. Kowalski, *U polskich...*, s. 130–136.

COFNIJ SIĘ